

Соціологи стверджують, що на вибір професії головним чином впливають три фактори: школа, сім'я, вулиця. Сказано дещо загально, але слушно. Один підліток вирішує стати скреперистом, бо його старші товариші прокладають рукотворні річки і не нахваляться роботою; другий надумав піти в радіомонтажники — у школі часто проводили зустрічі з представниками цієї професії; третій обрав педагогічну ниву: сіяти розумне, добре вічне,— батьки аргументовано

підвели до такого кроку.

Якщо визначати за цим принципом життєву долю Олега Жарія, то вона передусім формувалася у двох середовищах: школа і сім'я. Для хлопця питання «ким бути?» визрівало в колі родинних розмов, що затягувалися до пізнього вечора у їхній полтавській оселі. Хтось згадував «Маятниковий годинник Гюйгенса», хтось говорив про всесвітньо відоме рівняння Остроградського, і математика возвеличувалась, підносилася до культу. Оживали німі, холодні числа, формули. Сусіди часом по-доброму дивувалися сімейному захопленню Жаріїв, які так затято «мандрували» у нетрях сухих цифр. Для багатьох «два плюс два дорівнює чотирьом» — просте складання знаків, схема, за якою механічно вгадується результат, а не мислення, що є основою математичних вправ. Мислення як пошук найкоротших шляхів до результату під час лічби властиве лише математикам-професіоналам, до яких і належали батьки Олега.

Галина Зіновіївна й досі викладає улюблений предмет у полтавській школі, Юрій Сидорович — спеціаліст у цій галузі. Син з вдячністю згадує «домашні університети» батька й матері, а також, за переказами рідних, обох високоосвічених дідусів — один працював у школі, другий був геологом. Вони й започаткували «математичний» рід Жаріїв.

Однак останнє слово залишалося за Олегом. Що хлопець змалечку дуже захоплювався точними науками — не скажеш. А приміром, фізикою взагалі мало цікавився. Зате жадібно читав науково-популярну літературу, згодом відчув інтерес до радіоелектроніки. У вільний час любив «читати» схеми. Навіть виношував потаємну мрію: створити ультразвуковий генератор. Хай найпростіший, зате свій. Його можна було б використати, скажімо, для миття посуду. В обласній бібліотеці підібрав відповідну літературу, потім довго мізкував над власною конструкцією. Мати не на жарт замислилася: техніка технікою, а здібності, які виявляє син в математиці, треба неодмінно розвивати. А може, вона перебільшує? Може, материнська любов піднялася вище реальної оцінки його розумових задатків?

Але ж незаперечні успіхи Олега на шкільних олімпіадах усіх рангів! Математичні турніри в Донецьку, Вінниці, Львові, Челябінську... Шлях до них давався ціною невеликих зусиль. І хай не завжди перемагав, однак сумнівів не було: у хлопця хист, а може, й непересічний талант. Мати стежила за Олегом, його навчанням, симпатіями і зрештою утвердилася в думці: математика для Олега — назавжди. Лиш треба наполегливо займатися «гімнастикою розуму», а для цього необхідні сила волі, посидючість, терпіння. Якості, що не часто притаманні чотирнадцятилітнім хлопцям, які ще не розпрощалися із цурками та паперовими зміями, а ще ж спокушують велосипед, магнітофон, кіно...

Отож Галині Зіновіївні належало знайти такий «профорієнтаційний хід», у якому поєдналися б ласка матері, стратегія педагога і переконання фахівця. Хто-хто, а вона добре знає, на що націлює сина.

Удома Олегові суворо не дорікали за часом легковажне ставлення до «холодного числа», не нав'язували йому своєї любові, але нерідко скрушно розводили руками, застерігали, що математика — це такий предмет, який вимагає особливого ставлення. А знатимеш добре математику — тоді значно глибше пізнаєш і красу природи, і суть слова та думки. Недарма великий Гете (та й хіба тільки він!) розумом сягав, а серцем сприймав поезію сухих формул, вбачаючи і в ній витоки свого мистецтва.

У дев'ятому класі наче хто підмінив хлопця: прикипів до підручників з алгебри, геометрії, тригонометрії... Поступово оволодівав азами досконалого міркування і готувався до серйозного штурму науки всіх наук, яку поставив собі за мету (це вже був свідомий вибір) підкорювати день у день. З'явилися нові кумири. Якось Олег вичитав про видатного англійського фізика Максвелла. Той у дев'ятнадцять років вирушив у Кембридж вивчати математику, бо тоді фізика — його улюблене заняття — ще не стала визнаним розділом науки. І, щоб сягнути її глибин, треба було пройти крізь густе сито «німих чисел». Олег ще не знав про існування теорії Ферма, про складні умовисновки Лейбніца й Ковалевської, але вже відчував пі-

дсвідомо, що математика найбільшою мірою є проміжною, сполучною ланкою між людиною і природою, між внутрішнім і зовнішнім світом, між думкою і сприйняттям. Тобто вловлював її сутність.

І почалася щоденна робота шістнадцятирічного юнака з числами і формулами. Саме тоді Олегові пощастило ще й у тому, що до класу прийшла досвідчена нова вчителька. Мине одинадцять літ, а кандидат фізико-математичних наук у колі своїх університетських колег не раз згадуватиме «її школу».

Досвідчений педагог розуміла, що навіть природжений талант потребує сприятливого середовища. Вона не прагнула домогтися від учнів якнайшвидшого розв'язання задачі, бо з практики знала: той, для кого додавання чи віднімання — щось дуже зрозуміле, ніколи не зійде на математичну вершину. Треба, щоб у найпростіших алгебричних і геометричних вправах учень знайшов чарівність і насолоду, тоді й кінцевий результат стане не механічним підсумком, а наслідком логічного міркування. Відомий же вислів: радість не стільки у відкритті істини, як у шуканні її. Згадуючи уроки своєї вчительки, Олег узав чистий аркуш паперу, швидко намалював на ньому криве коло з посіченим сегментом, наніс позначки (латинськими літерами), пояснив: «На третьому курсі я поклав собі знайти точне вираження для електромагнітного поля. Чотири роки крутилися в голові формули, аж поки не відшукав потрібну. Пам'ятаю, таке вдоволення заповонило мене! Й одразу подумав про своїх учителів — це ж вони навчили наполегливості, невідступності...» Викладачі часто «виходили» за рамки підручника, окремі приклади, доведення так майстерно тлумачили, що німі числа раптом одухотворювались, і їхня мова ставала зрозумілою, доступною. Вчителі багато розповідали про Декарта, Ньютона чи Лобачевського, прикрашаючи оповідь цікавими легендами, і не було вже сумнівів, що в цій науці таїться якась чарівна магія і краса: інакше яка б інша сила привабила до себе стількох геніїв людства.

...Весна й літо сімдесят третього видались погожими. Стояло гарне поліття на жита. Полтавські села жили думою про врожай, і в обласний центр щодня надходили добрі вісті з полів. Олег з особли-

вою шаною ставився до тих, хто сіє, жне, оре. Багато однолітків щиро прагнули в механізатори, агрономи, інженери... Спочатку якось ніяковів перед ними, ніби відчував вину за вимріяну життєву дорогу, але однокласники розуміли його: чи вийде з нього тямущий спеціаліст сільського господарства — вилами по воді писано, а що знайде себе в науці — це точно. Вдома розмова була однозначною, бо вже давно усе обдумане.

Коли ти народився,— сказав Юрій Ісидорович,— я закінчував мехмат Київського університету... Признатися, тоді й гадки не мав, що заміниш мене.

Олег розуміюче глянув на батька. — Так, так... Механіка — це рай математичних наук!.. Арістотель сказав.

Олег усамітнився в кімнаті, узяв папір і ручку. Йому належало написати лише кілька фраз. Звичайних, здавалося б, прописних істин. Але таких вагомих, таких значущих, що, попри зовнішню їхню простоту, ніяк не наважувався вивести перше слово. Олексій Олексійович Капшивий, секретар партійного бюро факультету, сьогодні зустрів його і знов нагадав: «Подумай над моєю пропозицією. До речі, вся кафедра за тебе...» Олег підвівся з-за столу, підійшов до вікна. Присмерк насувався на місто. А його огортали спогади. Перед кожним важливим життєвим кроком людина, мабуть, завжди думками вертає у своє минуле, шукає там уже набутих моральних орієнтирів.

«...До Києва я звикнув швидко. Мабуть, тому, що в дитинстві багато чув і читав про каштановий Хрещатик, високі дніпровські кручі... Біля університету чатували тополі, а в парку, що навпроти рідного червоного корпусу, шелестіли старі клени. Мені серед них було завше затишно, і тому після лекцій поспішав сюди походити, подумати. Студентські роки немислимі без гуртожитку. Це — щаслива пора юності, коли з друзями ділишся не тільки думками й враженнями, а й куснем хліба, коли гуртом проводиш дозвілля, а в дні гарячого семестру студіюєш підручники. Мені на перших порах не пощастило. Сталося так, що деякий час мусив наймати квартиру. Втім, перегадом зрозумів, що в цьому є і своя перевага: живучи

окремо від товаришів, легше було уникнути і деяких дозвільних спокус, дисциплінуватися. Аби скоротати довгі осінні вечори, сідав за підручники. З кожним днем дедалі більше переконувався: я на правильному шляху, у виборі факультету не помилився. Усі ми чудово розуміємо, що живемо в епоху НТР, але не завжди усвідомлюємо, що буквально вся наша техніка, від елементарної кавоварки до космічного корабля, заснована на математиці і фізиці. Уже на другому курсі відчув: мене тягне до вивчення механіки твердого тіла, а для цього треба глибоко знати саме ці дві науки. Тільки тоді можна мріяти про власне відкриття. І тут трапилася щаслива нагода: я дізнався, що в нашому університеті діють курси підвищення кваліфікації викладачів вузів республіки. Ведуть їх академіки АН УРСР М. О. Кільчевський та В. О. Кононенко. А що коли й мені послухати лекції відомих учених? Тим паче що вже тоді потайки зароджувалася думка про наукову роботу. В одному з листів додому не втримався і похвалився своїми намірами. Батько порадив познайомитися із завідуючим відділом Інституту механіки АН УРСР професором Андрієм Феофановичем Улитком. Бути учнем такого вченого — чи не завелика для мене честь? Але будь-що піду на зустріч, вирішив я. 10 жовтня сімдесят п'ятого. Ніколи не забуду цього дня. Андрій Феофанович мав читати лекції на кафедрі теорії пружності в університеті. Стою в коридорі, хвилююся, коли глядь — іде симпатичний статечний чоловік. В лице я не знав його, але чомусь відчув, що це — Улитко. Він теж раптом стишив ходу, зупинився, і коли я відрекомендувався, відразу перейшов до діла: «Найвище призначення математики — знаходити порядок у хаосі. Отож спробуйте поки що розібратися в теорії коливань п'езокерамічних тіл...»

Мене вразила його методика роботи із студентами. Професор ніколи не нав'язував готові розв'язання, не диктував довжелезних списків рекомендованої літератури, а розвивав у нас самостійність мислення. Він мав терпіння вислухати всі мої докази і в кожному з них помітити раціональне зерно. А траплялася невдача — Улитко завше підбадьорював: «Й в якому разі не розчаровуйся! Шукати, шукати, шукати...» Зустріч з Улитком вважаю точкою відліку своєї

наукової діяльності. Саме тоді прийшло до мене перше відкриття: під час роботи над задачею професора збагнув чимало дивовижних закономірностей, які не мали аналогів у звичайних пружних тілах. А в п'єзокерамічних вони об'явилися. Тоді для мене ця галузь була ще цілиною в науці. З часу дослідження явища п'єзоелектрики братами Кюрі минуло майже сто років, а одержані за спеціальною технологією тверді розчини — п'єзокераміку — хоча й використовують широко в акустиці, радіофізиці, радіотехніці та інших галузях, все одно саме явище таїть у собі чимало загадок.

Тому після закінчення університету із відзнакою у мене вибору не було. Відтоді я працював в аспірантурі під безпосереднім керівництвом Андрія Феофановича у відділі електропружності Інституту механіки АН УРСР. За плечима мав п'ять наукових праць, брав участь у багатьох республіканських і всесоюзних конференціях. Словом, дістав добру базу для дисертації. За порадою свого керівника обрав тему: «Коливання п'єзокерамічних тіл при імпульсних навантаженнях». Захищався у день народження матері, для неї це було найдорожчим подарунком від сина.

У мене збереглася стенограма захисту. Головував доктор фізико-математичних наук, професор Олександр Горошко. Виступало багато вчених, та найбільше запам'ятався діалог з професором Грінченком. Тим самим Грінченком, який з професором Улитком сказали нове слово в галузі теорії пружності і пластичності. Він тричі ставив мені запитання, а вчетверте виступив уже з напутніми словами. Захист пройшов успішно. Та я розумів: оплески, схвальні відгуки і захоплення — це скороминуще. Якщо хочу стати справжнім ученим, треба вже зараз думати про майбутнє. Кілька років самостійної роботи після закінчення університету переконали: якщо ти вийшов хай на вузьку дослідницьку стежину, вона тебе повинна вивести на широкий шлях творення. Ми інколи не задумуємося над тим, що являє собою учений ступінь — чергова сходинка до кар'єри чи нова акумуляція сил перед взяттям наступної висоти? На жаль, навіть я у свої двадцять п'ять років зустрічав молодих учених (хай це були поодинокі випадки), котрі, взявши за самоціль стати канди-

датом наук, зупинялися на досягнутому, костеніли у своїх знаннях, а отже, тупцювали на місці. Вчений, який зупиняється у розвитку, регресує. У цьому я ще раз переконався в Алма-Аті, де брав участь у всесоюзному з'їзді з проблем механіки. Сотні учених країни зібралися на цей форум, і мені випала честь виступити перед ними. Приїжджаю в Київ, а тут на мене чекає не менш хвилююча новина: відверта розмова з секретарем партійного бюро факультету... і дві рекомендації. Кого б ви думали? Професорів Улитка і Сидяра...»

Олег сів за стіл і твердим почерком вивів на білому аркуші: «...Прошу прийняти мене кандидатом у члени Комуністичної партії Радянського Союзу...»

З Олегом Жарієм я розмовляю в одній із просторих, світлих кімнат кафедри теоретичної механіки. Червоний корпус, у якому він навчався п'ять років, залишився доброю згадкою про студентську пору, а тепер факультет перебрався в нові корпуси. На робочому столі Олега — папірці з формулами, числами, таблицями... Чотири роки тому він повернувся в стіни своєї альма-матер. Так сталося, що його вчителя Улитка обрали деканом факультету, й професор запропонував учневі продовжувати наукову роботу в університеті.

Ми довго ходили вулицями Києва. На Володимирській, біля червоного університетського корпусу, нам зустрічалися молоді люди, вітали Олега з присудженням обласної комсомольської премії імені Олександра Бойченка.

Жарій гречно дякував за поздоровлення, але, видно, думав про щось своє. Потім зупинився під тополею, дістав записничок і швидко помережив низочку цифр. Мабуть, точнісінько так записує поет рядок вірша, який несподівано спав йому на думку у мить натхнення.

Олександр ТРОЦЕНКО

Журнал „Ранок”, травень 1985 р.